

LBRIS

We know
books

BIBLIOTECA
NOPTII

Alberto Manguel

Ediția a II-a

Traducere din limba engleză de
ANCA STOICULESCU

ORION

CUPRINS

<i>Cuvânt înainte</i>	9
1. MITUL BIBLIOTECII	13
2. ORDONAREA BIBLIOTECII	37
3. SPAȚIUL BIBLIOTECII	63
4. PUTEREA BIBLIOTECII	85
5. UMBRA BIBLIOTECII	99
6. FORMA BIBLIOTECII	117
7. BIBLIOTECA ȘI HAZARDUL	145
8. ATELIERUL DIN BIBLIOTECĂ	157
9. BIBLIOTECA MENTALĂ	171
10. INSULA BIBLIOTECII	189
11. SUPRAVIEȚUIREA BIBLIOTECII	207
12. BIBLIOTECA ȘI UITAREA	223
13. BIBLIOTECA ȘI IMAGINAȚIA	237
14. BIBLIOTECILE CA IDENTITATE	257
15. ÎNTOARCEREA ÎN BIBLIOTECĂ	271
<i>Concluzie</i>	283
<i>Mulțumiri</i>	289
<i>Note</i>	291
<i>Drepturi de imagine</i>	319
<i>Index</i>	323

1. MITUL BIBLIOTECII

„Noaptea, pe care teologia păgână a numit-o fiică a Haosului,
nu conferă niciun avantaj descrierii ordinii.“

SIR THOMAS BROWNE, *The Garden of Cyrus*

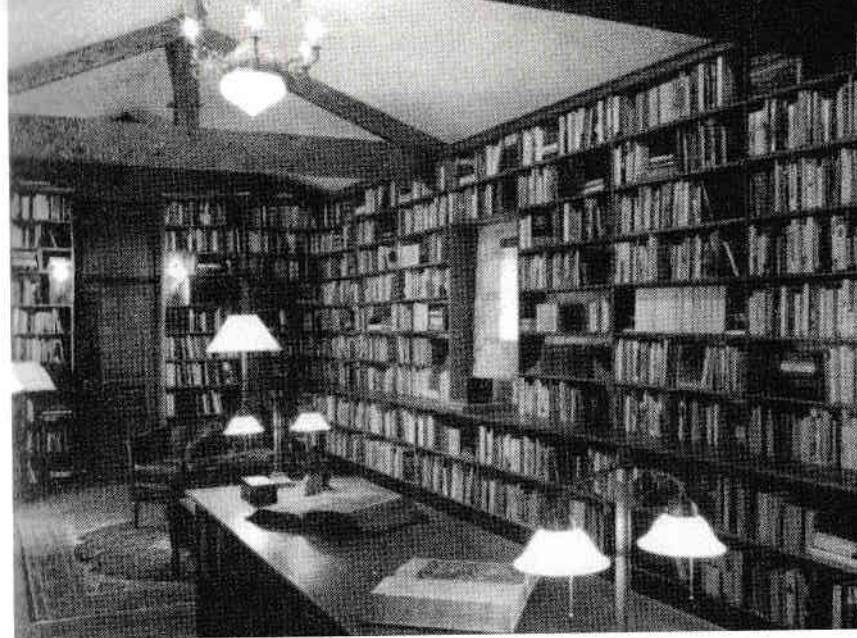
Cândva, în secolul al XV-lea, biblioteca în care am reușit, în cele din urmă, să-mi adun cărțile fusese un hambar cocoțat pe coama unui mic deal, la sud de Loara. Aici, în ultimii ani de dinaintea erei creștine, românii i-au înălțat un templu lui Dionysos, pentru a-l cinsti pe zeul ocrotitor al acestei zone viticole; douăsprezece secole mai târziu, o biserică creștină l-a înlocuit pe zeul euforiei exaltate cu zeul ce-și preschimbase sângele în vin. (Am o fotografie cu un vitraliu ce înfățișează o viță-de-vie dionisiacă crescând din rana ce se cascadează în coasta dreaptă a lui Hristos.) Mai târziu, sătenii au construit alături casa ce avea să-l găzduiască pe preot și, în cele din urmă, au adăugat acestui prezbiteriu vreo câteva porumbare, o livadă micuță și un hambar. În toamna anului 2000, când am zărit pentru întâia oară clădirile ce aveau să-mi devină casă, din hambar nu mai rămăsese decât un zid de piatră, care separa proprietatea mea de o curte de găini și de câmpul vecinului. În sat se vorbea că, înainte de a aparține hambarului, zidul stătuse la temelia unuia din cele două castele pe care Tristan L'Hermite, ministru al regelui Ludovic al XI-lea al Franței, un om cunoscut pentru cruzimea sa, le construise fiilor săi, în jurul anului 1433. Primul dintre aceste castele dăinuie și azi, după ce a suferit modificări substanțiale în cursul secolului al XVIII-lea. Cel de-al doilea a ars din temelii în urmă cu trei sau patru veacuri, iar singurul zid rămas în picioare, la al cărui capăt se înalță un porumbar, a intrat în proprietatea bisericii și a ajuns să mărginească o latură a grădinii prezbiteriului. În 1693, după ce numărul tot mai mare al morților a prilejuit deschiderea unui nou cimitir, sătenii („adunați în fața ușilor bisericii“, după cum stă

Biblioteca prezbiteriului

scris în documente) i-au permis preotului de la vremea aceea să ia în grijă vechiul cimitir și să planteze pomi fructiferi peste mormintele goale. În urma Revoluției Franceze, războaiele, furtunile și delăsarea au pricinuit deteriorarea hambarului, care nu a fost reconstruit nici chiar după reluarea slujbelor, în 1837, când un nou preot a sosit în prezbiteriu. Străvechiul zid a continuat să servească drept piatră de hotar, separând câmpul unui fermier de umbrele pe care le aruncă asupra magnoliilor și tufelor de begonii din curtea prezbiteriului.¹

De îndată ce am văzut zidul și pietrele împrăștiate în jur, am știut că acolo aveam să construiesc încăperea ce urma să-mi adăpostească textele. Aveam în minte imaginea clar conturată a unei biblioteci, un fel de amestec între Sala cea Lungă din Sissinghurst (în casa din Kent a doamnei Vita Sackville-West, pe care o vizitasem în urmă cu puțin timp) și biblioteca fostului meu liceu, Colegio Nacional de Buenos Aires. Îmi doream o sală lambrisată cu lemn închis la culoare, cu ferestre prin care lumina să se reverse molatic, cu fotolii confortabile, precum și o cameră adiacentă, mai mică, unde să se afle masa mea de lucru și cărțile de

Biblioteca afiliată Colegio Nacional de Buenos Aires

referință. Mi-am imaginat etajere care să înceapă de la nivelul taliei și la ale căror rafturi superioare să pot ajunge cu vârfurile degetelor, dacă îmi întindeam brațul, căci experiența m-a învățat că acele cărți ostracizate la înălțimi ce ar necesita folosirea unei scări sau în străfunduri ce l-ar obliga pe cititor să se târască pe podea primesc mult mai puțină atenție decât tovarășele de pe rafturile intermediare, indiferent de subiectul abordat sau de calitatea lor. Însă aceste aranjamente ideale puteau fi puse în practică doar într-o bibliotecă de trei sau patru ori mai mare decât hambarul ce nu mai era și, după cum a remarcat Stevenson cu tristețe, „aceasta este amărăciunea artei: vezi ceva ce ar putea să fie, dar sensul nu încetează să fie alterat de nonsens”². De nevoie, biblioteca mea are rafturi care încep cu puțin deasupra plintei și se termină la un fir de păr mai jos de bârnele ce segmentează tavanul.

Pe când construiau biblioteca, zidarii au descoperit că bătrânul perete conținea două ferestre ce fuseseră astupate cu multă vreme în urmă. Una dintre acestea este o ambrăzură îngustă, de la adăpostul căreia este posibil ca arcașii să-l fi apărat pe fiul lui Tristan L'Hermite împotriva

*Vitraliul din Chinon,
înfățișându-l pe Hristos
în chip de viță-de-vie
dătătoare de viață*

Biblioteca din Sala cea Lungă de la Sissinghurst

țaranilor furioși, atunci când aceștia se răsculau; cealaltă este o fereastră joasă și pătrată, protejată de gratii de fier medievale, modelate, fără prea mare măiestrie, sub forma unor tulpini de plante cu frunze ofilite. De la adăpostul acestor ferestre, pe timpul zilei, pot să urmăresc găinile vecinului meu, care se reped dintr-un colț într-altul al curții, ciugulind de ici și colo, înnebunite de toate câte li se oferă, ca niște savanți nebuni într-o bibliotecă; de la fereastra decupată în noul perete de vizavi pot să admir prezbiteriul însuși și cei doi salcâmi străvechi din grădina mea. Dar pe timpul nopții, când lămpile din bibliotecă sunt aprinse, lumea de afară dispăre și nu mai există decât acest spațiu al cărților. Unei persoane aflate afară, în grădină, bibliotecă îi poate părea, noaptea, un fel de corabie imensă, un spațiu asemănător bizarei vile chinezești pe care, în 1888, capricioasa împărăteasă Cixi a construit-o sub forma unei nave ancorate pe lacul din grădina palatului său de vară. Pe întuneric, când ferestrele îi sunt luminate și rafturile de cărți strălucesc, bibliotecă este un spațiu închis, un univers al regulilor egocentrice, care pretind să le înlocuiască sau să le traducă pe acelea ale universului amorf de afară.

Pe timpul zilei, bibliotecă este un tărâm al ordinii. Având în minte un fel precis, mă deplasez în josul și de-a lungul rafturilor marcate cu litere, în căutarea unui nume sau a unei voci, alegând cărțile în funcție de rangul și poziția ce le-au fost alocate. Structura spațiului este vizibilă: un labirint de linii drepte, care să înlesnească găsirea manuscriselor și care nu te lasă să te pierzi; o încăpere segmentată, ce urmează o secvență aparent logică a clasificărilor; o geografie supusă unui cuprins de dinainte stabilit și o ierarhie memorabilă a alfabetelor și numerelor.

Dar, pe timpul nopții, atmosfera se schimbă. Sunetele se estompează, vocea gândurilor prinde puteri. „Numai pe întuneric își ia zborul bufința Minervei“, observa Walter Benjamin, citându-l pe Hegel³. Timpul pare să se apropie de acel moment aflat la jumătatea distanței dintre trezie și somn, când nu întâmpini nicio problemă în a da lumii o altă formă. Am impresia că, fără voia mea, mișcările mi-au devenit furișe, că desfășor o activitate secretă. Mă transform într-un soi de fantomă. De astă dată, cărțile sunt cele a căror prezență este reală, iar eu, cititorul, sunt cel pe care ritualurile cabalistice ale literelor întrezărite îl cheamă și

Pavilionul-navă din marmură al împărătesei Cixi

îl atrag către un anumit volum și o anumită pagină. Noaptea, ordinea stabilită de cataloagele bibliotecilor devine o simplă convenție; umbrele îi întunecă prestigiul. Cu toate că biblioteca mea nu deține un catalog strict, chiar și puterea unor aranjamente mai precare, precum acela alfabetic, în funcție de autori, sau diviziunea în secțiuni, în funcție de limbă, este diminuată. În orele târzii, eliberat de constrângerile cotidiene, neobservat, îmi las ochii și mâinile să cutreiere în voie de-a lungul șirurilor frumos ordonate, să reinstaureze haosul. Pe neașteptate, o carte mă împinge către o alta, creând alianțe ce traversează barierele culturale și temporale. Un rând pe care abia mi-l amintesc este răsfrânt într-un altul, din motive care, la lumina zilei, îmi rămân necunoscute. Dacă, în zori, biblioteca sugerează un ecou al unei ordini lumești stricte și rezonabil de imaginative, noaptea este momentul când biblioteca pare să se alăture cu seninătate zăpăcelii esențiale și vesele a lumii.

În secolul I d.H., în cartea sa despre războiul civil roman ce avusese loc cu o sută de ani mai devreme, Lucan îl descrie pe Caesar cutreierând printre ruinele Troiei și observă cum fiecare peșteră și fiecare pădure

pustie îi aminteau eroului său de străvechile legende homerice. „Fiecare piatră are povestea ei”⁴, explică Lucan, descriind atât călătoria plină de peripeții a lui Caesar, cât și biblioteca în care mă aflu eu acum, într-un viitor îndepărtat. Între copertele lor, cărțile mele adăpostesc fiecare poveste pe care am știut-o vreodată și pe care încă mi-o amintesc, sau pe care am uitat-o, sau pe care e posibil s-o citesc într-o bună zi; ele umplu spațiul din jurul meu cu voci antice și noi. Nu încapе îndoială că aceste povești există pe pagini și în timpul zilei, dar, poate din cauza asocierii nopții cu apariții fantomatice și vise pline de tâlc, prezența lor devine mai ușor perceptibilă după apusul soarelui. Plimbându-mă pe culoare, zăresc lucrările lui Voltaire și, pe întuneric, ascult fabula orientală a lui Zadig; undeva, în depărtare, *Vathek*-ul lui William Beckford culege firul poveștii și îl înmânează clovnilor lui Salman Rushdie, ascunși în spatele copertelor albastre ale *Versetelor satanice*; în secolul al XII-lea, un alt Orient se dezvăluie în magicul sat Zahiri, din Samarkand, care, la rândul său, predă ștafeta poveștii supraviețuitorilor triști ai lui Naguib Mahfouz, în Egiptul din ziua de azi. În cartea lui Lucan, Caesar este sfătuit să pășească cu grijă pe pașiștile Troiei, ca să nu calce pe fantome. Noaptea, aici, în bibliotecă, fantomele prind glas.

Cu toate acestea, nu orice cititor poate să își petreacă nopțile în bibliotecă. Michel de Montaigne, de exemplu, nu îmi împărtășea preferința lugubră. Biblioteca (el vorbea de *librairie*, nu de *bibliothèque*, din moment ce, în vertiginosul secol al XVI-lea, felul în care aceste două cuvinte erau utilizate tocmai începea să se modifice) se afla la etajul al treilea al turnului său, într-un vechi spațiu de depozitare. „Acolo îmi petrec cea mai mare parte a zilelor din viață și cea mai mare parte a orelor din zi; nu mă duc niciodată noaptea acolo”⁵, mărturisea el. Montaigne dormea în timpul nopții, fiind convins că, pe durata zilei, trupul suferea îndeajuns de dragul minții însetate de cunoaștere. „Cărțile oferă multe plăceri aceluia care știu să le aleagă, dar niciun câștig nu se obține fără efort; nu este vorba de o plăcere pură și simplă, nu într-o mai mare măsură ca altele; are insatisfacțiile sale, iar acestea sunt împovărătoare; sufletul se amuză, dar trupul, de a cărui grijă nu am uitat, este inactiv, lăncezește și se întristează.”⁶

Turnul lui Montaigne

Nu și al meu. Feluritele plăceri pe care mi le oferă lecturile mele par să-mi pătrundă fiecare fibră a ființei, astfel că, atunci când mă hotărâsc, în cele din urmă, să sting lumina în bibliotecă, port cu mine pe tărâmul somnului vocile și întâmplările din cartea pe care tocmai am închis-o. O îndelungată experiență m-a învățat că, dacă vreau să scriu despre un anumit subiect dimineța, pot să citesc despre acel subiect în noaptea de dinainte, iar în vis îmi vor apărea nu doar intriga, ci și desfășurarea acțiunii. Dacă citesc despre doamna Ramsay și al său *boeuf en daube*, mi se face foame, ascensiunea lui Petrarca pe muntele Ventoux mă lasă fără suflare, poveștile lui Keats despre înot mă învigoarează, ultimele pagini din *Kim* îmi umplu inima cu sentimentul unei prietenii drăgăstoase, întâia descriere a câinelui din Baskerville mă face să mă uit peste umăr, temător. Coleridge consideră că astfel de amintiri trezesc în sufletul cititorului o senzație mai minunată decât toate câte au existat vreodată, sentimentul sublimului, care, spune el, „se naște nu din observarea unui obiect exterior, ci din reflecțiile privitorului despre acesta; nu din impresia senzorială, ci din reflexul imaginativ”.⁷ Coleridge se grăbește să desconsidere „impresia senzorială”; pentru ca aceste fantasmе noptatice să prindă viață, eu trebuie să permit trezirea

celorlalte simțuri – trebuie să văd și să ating paginile, trebuie să aud pocnetul și fâșâitul hârtiei și pârâitul înfricoșat al cotorului, trebuie să inspir mirosul rafturilor din lemn, parfumul stătut al legăturilor din piele, aroma acrișoară a carnețelor mele îngălbenite. Numai așa pot să adorm.

În timpul zilei scriu, răsfoiesc, rearanjez cărțile, pun deoparte ultimele achiziții și reorganizez secțiunile, ca să creez mai mult spațiu. Nouvenitelor le dau binețe după o perioadă de inspecție. Dacă am cumpărat o carte la mâna a doua, îi las însemnele intacte, nu mă ating de urmele cititorilor care mi-au luat-o înainte, călători, ca și mine, care și-au însemnat trecerea cu notițe pe marginea textului, cu nume scrise pe cea dintâi filă, cu biletul de autobuz care marchează o anumită pagină. Fie că sunt vechi sau noi, singurul însemn de care încerc întotdeauna să-mi descotorosesc cărțile (de obicei, fără prea mare succes) este eticheta cu prețul, pe care librării malefici o lipesc de coperta din spate. Aceste coji albe și nesuferite se desprind cu dificultate, lăsând în urmă răni purulente și dăre de mazăgă ce atrag praful și mizeria secolelor, făcându-mă să-mi doresc ca inventatorul acestor abțibilduri să-și ducă existența într-un infern lipicios.

În timpul nopții stau și citesc și privesc șirurile de cărți, care încă mă tentează să fac legături între vecine, să inventez istorii comune, să asociez un fragment care-mi vine în minte cu un altul. Odată, Virginia Woolf a încercat să distingă între omul căruia îi place să învețe și omul căruia îi place să citească, iar concluzia la care a ajuns a fost că „nu există absolut nicio legătură între cei doi”. „Omul învățat”, scria ea,

este un sedentar, un entuziast singuratic, ce scotocește printre cărți pentru a descoperi un grăunte de adevăr, la care ține cu tot dinadinsul. Dacă îl cucerește pasiunea pentru lectură, agoniseala îi scapătă și îi dispare printre degete. Cititorul, pe de altă parte, trebuie să-și țină în frâu dorința de a învăța chiar de la început; dacă ajunge să dobândească și cunoștințe care îl ajută, e foarte bine, dar, dacă urmărește să le capete, să citească sistematic, să ajungă specialist sau autoritate în materie, atunci e foarte probabil să omoare ceea ce ni se pare potrivit să numim pasiunea mai omenească pentru lectura pur dezinteresată.⁸

LIBRIS | We know books

Ziua, concentrarea și sistemul mă atrag; noaptea, citesc cu o ușurință ce se învecinează cu nonșalanța.

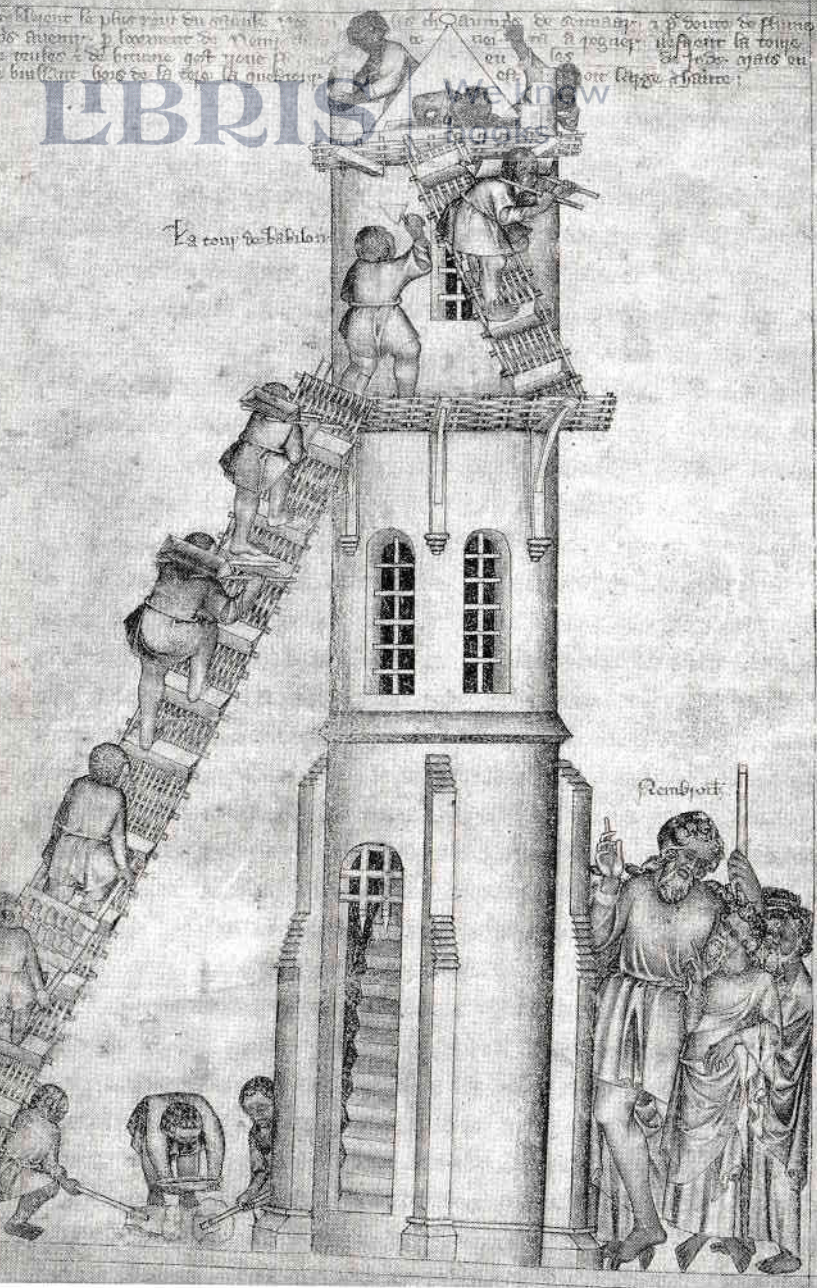
Fie că este zi sau noapte, biblioteca mea rămâne un spațiu intim, neasemănându-se mai deloc cu bibliotecile publice, mari sau mici, sau cu fantomatica bibliotecă electronică a cărei universalitate eu încă o privesc cu un scepticism moderat. Segmentarea și cutumele celor trei tipuri de biblioteci sunt diferite, în feluri diferite, chiar dacă ceea ce le apropie este dorința explicită de a permite armonizarea cunoașterii și imaginației noastre, de a grupa și de a parca informațiile, de a strânge la un loc experiențele mijlocite de înțelegere a lumii și de a exclude experiențele multor cititori, din motive ce au de-a face cu frugalitatea, ignoranța, neputința sau teama.

Într-atât de constante și de influente sunt aceste tentative aparent contradictorii de a exclude și de a include, încât (în lumea occidentală, cel puțin) lor le-au fost asociate două embleme literare distincte, două monumente care, s-ar putea spune, reprezintă tot ceea ce suntem noi. Primul dintre acestea, înălțat pentru a atinge proniile de neatins, a luat ființă din dorința noastră de a cuceri spațiul, o dorință ce a fost pedepsită prin diversificarea limbilor și, chiar și în prezent, prin barierele lingvistice pe care ea le înalță, zi de zi, în calea încercărilor noastre de a ne cunoaște unii pe alții. Cel de-al doilea, construit pentru a adăposti manuscrise din cele patru zări, încercări ale acestor limbi de a înregistra evenimentele, a răsarit din dorința noastră de a cuceri timpul și a sfârșit într-un incendiu legendar, ce a mistuit până și prezentul. Din punct de vedere spațial și temporal, Turnul Babel și, respectiv, Biblioteca din Alexandria sunt simbolurile gemene ale acestor ambiții. În umbra lor, micuța mea bibliotecă este un memento al ambelor năzuințe imposibile – dorința de a cuprinde toate limbile din Babel și aspirația de a deține toate manuscrisele din Alexandria.

Povestea Turnului Babel este spusă în cel de-al XI-lea capitol al Facerii. După Potop, popoarele lumii au pornit spre est, către țărâmul Shi'nar, iar aici au decis să construiască o cetate și un turn care să se înalțe până la ceruri. „Atunci S-a pogorât Domnul să vadă cetatea și turnul pe care-l zideau fiii oamenilor. Și a zis Domnul: «Iată, toți sunt de

un neam și o limbă au și iată ce s-au apucat să facă și nu se vor opri de la ceea ce și-au pus în gând să facă. Haidem, dar, să Ne pogorâm și să amestecăm limbile lor, ca să nu se mai înțeleagă unul cu altul.»⁹ Legenda spune că Dumnezeu ar fi creat multitudinea de limbi ca să ne împiedice de la a lucra împreună, astfel încât să nu punem prea mare preț pe puterile noastre. Conform consiliului Sanhedrinului (un tribunal suprem format din bătrânii iudeilor, înființat în Ierusalim în secolul I), locul unde se înalța cândva turnul nu și-a pierdut niciodată această proprietate aparte și, chiar și în ziua de azi, oricine trece pe acolo uită tot ce-a știut vreodată.¹⁰ Cu mulți ani în urmă, mi-a fost arătată o moviliță de moloz, în afara zidurilor Babilonului, și mi s-a spus că asta era tot ce rămăsese din ceea ce fusese odată Babel.

Biblioteca din Alexandria a fost un centru educațional înființat de regii ptolemeici în secolul al III-lea î.H., un loc unde învățăturile lui Aristotel să poată fi studiate mai bine. Conform geografului grec Strabon¹¹, care scria în secolul I î.H., este posibil ca biblioteca să fi adăpostit lucrările originale ale filosofului, pe care acesta i le lăsase unuia dintre discipolii săi, Teofrast, care, la rândul său, le-a lăsat altuia, lui Neleus din Scepsis, care, în cele din urmă, s-ar fi implicat în construirea bibliotecii. Până la înființarea Bibliotecii din Alexandria, bibliotecile lumii antice erau fie colecții private, compuse din manuscrisele unei singure persoane, fie arhive guvernamentale, unde manuscrisele juridice și literare erau păstrate în scopuri consultative. Impulsul de a constitui aceste biblioteci timpurii era generat nu într-atât de curiozitate, cât mai ales de dorința de a păstra textele, și nu izvora din aspirația către cunoaștere, ci, mai degrabă, din nevoia de a consulta niște manuscrise cu date precise. Biblioteca din Alexandria a reprezentat produsul unei noi viziuni, ale cărui ambiție și sferă de influență le depășeau cu mult pe cele ale bibliotecilor de la vremea aceea. Regii atalizi ai Pergamului, în nord-vestul Asiei Mici, au încercat să concureze cu Alexandria și au construit o bibliotecă proprie, dar aceasta nu a căpătat niciodată grandiozitatea celei din Alexandria. Pentru a-i împiedica pe rivalii lor să creeze manuscrise pentru această bibliotecă, regii ptolemeici au interzis exportul papirusului, iar reacția bibliotecarilor din Pergam s-a concretizat în

Turnul Babel, imagine redată într-un manuscris englezesc ilustrat al Cărții Facerii, în jurul anului 1390

inventarea unui nou material pe care se putea scrie, căruia i-au dat numele orașului: *pergamemon* sau pergament.¹²

În secolul al II-lea î.H., un document straniu și, poate, apocrif, *Scrisoarea lui Aristeas*, relatează o poveste despre întemeierea Bibliotecii din Alexandria, care poate fi considerată emblematică pentru visul colosal al acesteia. Dorindu-și să alcătuiască o bibliotecă universală (spune scrisoarea), regele Ptolemeu I le-a scris „tuturor monarhilor și guvernantorilor de pe fața pământului“, implorându-i să-i trimită orice carte, de orice autor: „Poeti și scriitori de proză, retori și sofisti, doctori și vraci, istorici și toți ceilalți.“ Învățații regelui calculaseră că erau necesare cinci sute de mii de suluri, dacă voiau să adune în Alexandria „toate cărțile, de la toate popoarele lumii“.¹³ (Odată cu trecerea timpului, ambițiile noastre sporesc; în 1988, numai Biblioteca Congresului din Washington primea, anual, acest număr de cărți, din care nu reținea decât vreo patru sute de mii, din motive de economie a spațiului.)¹⁴ Biblioteca din Alexandria a fost reconstruită de guvernul egiptean, în urma organizării competiției de design câștigată de studioul norvegian de arhitectură Snøhetta. Noua Bibliotecă din Alexandria, al cărei cost s-a ridicat la 220 de milioane de dolari, având o înălțime de 32 de metri și o circumferință de 160 de metri, dispunând de rafturi care să poată susține peste opt milioane de volume, va găzdui, în încăperile-i spațioase, și materiale audiovizuale sau colecții virtuale.¹⁵

Turnul Babel a constituit (pentru o vreme) o dovadă a credinței noastre în unitatea universului. Conform legendei, Turnul Babel își arunca umbra tot mai prelungă asupra unei lumi în care oamenii nu mai cunoșteau bariere lingvistice și aveau convingerea că cerurile le aparțineau în aceeași măsură ca și pământul. Biblioteca din Alexandria (înălțându-se, poate, pe un fundament ceva mai solid decât acela al Turnului Babel) a fost construită pentru a dovedi contrariul, anume că universul era caracterizat de o varietate uluitoare, iar această varietate era ordonată conform unor reguli tainice. Turnul reprezenta răsfângerea credinței noastre intuitive într-o divinitate unică, nesfârșită și monolingvă, ale cărei cuvinte puteau fi rostite de toți pământeni și îndreptate către cer; biblioteca era un simbol al credinței conform căreia fiecare dintre cărțile alcătuite din